

Parragh Bianka

A fenntarthatóság feltételei és kockázatai

Conditions and Risks of Sustainability

Összefoglalás

A rendszerváltást követő két évtizedben a fogyasztói társadalom illúziójában éltünk, annak vágyálma határozta meg mindennapjainkat, s determinálta viselkedésünket. A társadalom széles köre devizahitelt vett fel, lehetőségein felül fogyasztott, s minden létező módon eladósodott. Készerűen kellett rádöbbennie, hogy nem ez a helyes út, márpedig a kijózanodás éveket tart. A fogyasztásközpontú szemlélet terjedése számos területen felülírta még a racionális elveket is. A jólét fogalmának elsődlegesen anyagi javakra korlátozása, a természeti erőforrások intenzív felhasználása mind a fenntarthatóság ellen ható tényezők. A fenntarthatóság feltételrendszere átfogó szemléletmódot igényel valamennyi gazdasági szereplőtől. Kiindulópontot a társadalom–gazdaság–környezet kölcsönhatásaira építő tervezés és vezetés jelenthet. Mindhárom dimenzióban kihívások sorával szembesültünk az elmúlt évtizedekben, melyekre adott válaszok helyességét és hatékonyságát majd a jövő dönti el. Magyarország költségvetése tekintetében és a makrogazdasági folyamatok alakulásából kiindulva jó okunk van bizakodva tekinteni a jövőbe. Az átgondolt, bátor és következetes gazdaságpolitikai lépések fokozatosan meghozzák gyümölcsüket. A gazdaság szerkezete egyre egészségesebb lesz, ami a fenntartható növekedés alapfeltétele. A rövid távú hatások pozitívak, viszonylag kedvező feltételekkel lehet pénzforrásokhoz jutni, az európai export húzóereje, a kelet-közép-európai országok Európai Unió átlagát meghaladó növekedési üteme, a belső fogyasztás bővülése, Magyarország kormányának stabilitása és cselekvőképessége mind gazdasági növekedést ösztönző folyamatok. Mindemellett azonban a hosszú távú nemzetközi folyamatok, mint a kínai gazdaság lassulása, németországi problémák vagy

DR. PARRAGH BIANKA PHD, adjunktus, Nemzeti Közszolgálati Egyetem
Közgazdaság-tudományi Kar, Közpénzügyi Tanszék, Óbudai Egyetem
Keleti Károly Gazdasági Kar, VMI (Parragh.Bianka@uni-nke.hu).

az újkori népvándorlás, számos kockázatot hordoznak. A hosszú távon kedvezőtlen nemzetközi hatások felvetik a fenntarthatóság kérdését. Mi a helyes irány? A fogyasztói társadalom vagy a fenntarthatóság?

Summary

In the past two and a half decades we lived in the illusion of consumer society and its pipe dream ruled our every-day life and determined our behaviour. The society took out foreign currency loans in vast numbers and consumed more than it could afford and got indebted in every existing way. It had to realise to its bitter astonishment that this was not the right way, yet sobering takes years. The proliferation of the consumption-centred attitude even overrode rational guidelines in a number of fields. The limitation of the concept of welfare to material wealth and the intensive utilisation of natural resources are all factors counteracting sustainability. The conditions for sustainability require all actors of economic life to have a comprehensive outlook. A starting point can be planning and management that build on the interactions of the society, economy and environment. In all three dimensions we have been confronted with a series of challenges over the past decades and time will tell whether they were appropriately and effectively answered. Regarding the state budget of Hungary and given the developments in macro-economic trends, we have good reason to have confidence in the future. The reasoned, brave and consistent economic steps have borne fruit. Our economic structure is wholesome, which is a fundamental condition for sustainable growth. The short-term effects are positive, as favourable access to money in circulation, the pulling power of the European export, the rate of growth of CEE countries above the EU average, the expansion of internal consumption, the stability and capability of the government of Hungary for action are all trends that trigger economic growth. For all that, however long-term international tendencies, like the slow-down of the Chinese economy, the scandals in Germany, the modern-day migration carry a number of risks. International effects that are unfavourable in the long term raise the question of sustainability. Which is the right direction? Consumer society or sustainability?

BEVEZETÉS

Magyarország gazdasága a rendszerváltás óta eltelt huszonöt évben számos kihívással szembesült, melyek különböző előjellel, erősséggel és intenzitással hatottak a gazdasági növekedésre. A nemzetgazdaság helyzetét meghatározó főbb makrogazdasági tényezők és azok államháztartási kapcsolata jól szemlélteti az adott országban zajló gazdasági folyamatokat. Amennyiben a makrogazdasági folyamatokat a gazdasági növekedés, infláció, külgazdasági egyensúly alapján közelítjük meg, az államháztartási tervezés kiindulópontjaként tekinthetjük azokat, hiszen a jövedelemtulajdonosok pozícióira erőteljesen hatnak, s egyúttal meghatározzák az államháztartás kiadási és

bevételi lehetőségeit. A gazdaságpolitika klasszikus követelménye a gazdasági növekedés serkentése, a költségvetési, külkereskedelmi-fizetési mérleg, pénzügyi egyensúlyok elősegítése, az infláció alacsony szinten tartása, továbbá a nemzetgazdaság versenyképességét szolgáló strukturális, fejlesztési reformok folyamatos véghezvitelére való képesség.¹ Az tekinthető optimális gazdasági iránynak, amely egyenletes szintű növekedést eredményez a pénzügyi egyensúly és alacsony inflációs környezet feltételei mellett. A felsorolt feltételek megléte a nemzetgazdaság versenyképességének javulását eredményezi, mely egyben nemzetgazdasági érdek. Fontos kiemelni, amikor egy ország gazdasági növekedését vizsgáljuk, hosszú távú hatásokat, s különösen fejlődési tendenciákat elemzünk. A gazdaság hosszú távú fejlődését, illetve a gazdasági növekedés újratermelés-bővülésének mértékét érthetjük gazdasági növekedésen. Elengedhetetlen kritérium, hogy a gazdasági növekedés fejlődést is hozzon magával, ne mestersegesen fenntartott, mindenáron való növekedést jelentsen. Fenntartható növekedési pálya alatt azt a potenciális növekedési pályát értjük, mely az erőforrások optimális kihasználása mellett a pénzügyi egyensúlyt is megőrzi, azaz nem vezet túlzott mértékű, fenntarthatatlan adósságráták kialakulásához.² Az egyensúlyra és az erőn felüli költségek elkerülésére irányuló törekvés a lakosság, háztartások szintjén is megjelenik napjainkban. A tudatos, felelős tervezés és jövőépítés felé vezető úton elengedhetetlen, hogy a családoknak is legyen növekedési terve. Ha sikerül tartósan, hosszú távon fenntartani a gazdasági növekedés kívánatos szintjét, a gazdasági dimenzióhoz társadalmi dimenziók is kapcsolódnak. Tehát a társadalmi fejlődés a gazdasági növekedés megvalósításából következően elérhető magasabb minőségi szintű fejlődést képvisel. Kihívást jelent azonban a növekedési pályát oly módon tartani, hogy az ne okozzon a gazdaság egyes területein egyensúlytalanságokat. Fontos, hogy fenntartható maradjon a külkereskedelmi és költségvetési egyensúly. Magyarország gazdasága 2015. harmadik negyedévében 2,3 százalékkal bővült, mely az egy évvel korábbi 3,7 százalékos bővülést prezentáló adatok alapján visszaesést jelent, jóllehet az európai átlaghoz viszonyítva – mely 1,9 százalékos GDP-növekedést mutat – mindenképpen kedvezőbb.

A FENNTARTHATÓSÁG TÁRSADALMI, GAZDASÁGI, KÖRNYEZETI ASPEKTUSAI

A fenntarthatóság és növekedés fogalomköre rendkívül összetett tartalmat foglal magában. A „fenntarthatóság” és „fenntartható fejlődés” kifejezés első megfogalmazója és használója Lester R. Brown volt.³ Brown összekapcsolta a népesség növekedését a természeti erőforrások hasznosításával, annak előtérbe helyezésével, hogy minimális legyen a természeti környezet mennyiségi és minőségi romlása. Az ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága 1987-ben kiadott, *Közös jövőnk* címet viselő jelentésében a gazdasági növekedés új korszakaként közelítette meg a következő évtizedeket. Fókuszban a fenntartható fejlődés globális megvalósítására alapozó természeti erőforrásokat megőrző filozófia állt, mely alkalmazásával lehetőség nyílna a fejlődő országok legtöbbször elhatalmasodó szegénység leküzdésére. A fenntartható fejlődés olyan fejlődés, amely kielégíti a jelen szükségleteit anélkül, hogy veszélyeztetné a jövő nem-

zedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket.⁴ Az ENSZ-jelentés megközelítésében a fejlődés három pillére a szociális, gazdasági és környezeti pillér. A jövőre vonatkozó, hosszú távú fejlesztési stratégiai irányvonalak kijelölésekor a három pillért együttesen, együttes hatásaikat, közöttük fennálló kölcsönhatásaikat egyaránt figyelembe kell venni. A fenntarthatóság és fenntartható fejlődés értelmezésekor bármelyik megközelítést is vesszük alapul, az egészen biztos, hogy a szociális jólét biztosítása a jövő generációi számára csak oly módon elérhető, hogy a természeti erőforrásokkal gazdálkodunk, azokat fenntarthatóan hasznosítjuk, a környezetet érintő káros hatásokat csökkentjük.

A fenti rendszerszemléletű megközelítés nem szűkíti le a fejlődés fogalmát a gazdasági szférára. Egységes egészként kezeli a gazdaság, társadalom, környezet állapotát befolyásoló tényezőket. Ez egy rendkívül ideális szemléletmód volna jövőnk szempontjából, azonban legyünk racionálisak, s tekintsük át, napjainkban milyen eséllyel valósulhatnak meg ezen integrált megközelítés útmutatásai. Alkalmazható-e a világ valamennyi országára kiterjedően, lesz-e domináns, egységes álláspont ezen értékrend irányába mutatóan? Nagyobb lesz-e a változást segítő erők súlya, mint a változást lassító, gátló, fékező tényezők?

Ezredfordulónkon maga az ENSZ is kételkedő jelentést fogalmazott meg tízéves eredményeinek értékelésekor: „Az Agenda 21 és a fenntartható fejlődés nem más, mint jó terv, de gyenge végrehajtás.”⁵ Szerinte a szociális fejlődés segítése és a környezet állapotának javítására tett erőfeszítések nem minősíthetők sikeresnek. További probléma, hogy a támogatások csak korlátozottan érnek célba. Az egységes politikai és gazdasági akarat hiánya, az összehangolatlan és esetleges problémamegközelítés, valamint a termelésben és fogyasztásban tapasztalható növekvő hulladékképződés összességében meggátolják a fenntartható fejlődés gyakorlati megvalósítására tett kísérletek sikerességét. A világban napról napra új kihívások sorával szembesülnek a gazdasági élet szereplői, a társadalom, a globalizáció, a piacok nemzetköziesedése, a világméretű piaci verseny, az információs és kommunikációs forradalom, valamint nem utolsósorban a fogyasztók egyre növekvő elvárásai, egyre magasabb szintű minőségi igény kielégítése iránti törekvései által.

FENNTARTHATÓSÁG ÉS GLOBALIZÁCIÓ – HOGYAN ÁLLÍTHATÓ A GLOBALIZÁCIÓ A FENNTARTHATÓSÁG SZOLGÁLATÁBA?

Nem kétséges, hogy a globalizáció folyamatának vannak nyertesei és vesztesei, hiszen a rendelkezésre álló és megszerzhető erőforrások egyenetlen eloszlása jellemző. Míg számos ország profitált a jelentős működő tőke beáramlásából, addig ugyanezen pénzmennyiség esetenkénti kivonása nemzetgazdaságokat juttatott csődbe. Nemzetközi tekintetben példaként áll előttünk Mexikó és a kelet-ázsiai országok esete.

A globalizáció ugyan viszonylag új keletű fogalomként vált napjainkban divattossá, valójában a messi régmúltban kezdődött, legalábbis abban az értelemben, hogy a „Globus”, vagyis a földkerekség különböző részei között különféle kapcsolatok képződtek. A globalizáció nemcsak gazdasági tartalmú folyamat, így számos társadalmi,

szociális, politikai, intézményi és nem utolsósorban kulturális vonatkozása, hatása van.⁶ A gazdasági értelemben vett globalizáció Szentés és Blahó szerint a világgazdaság mind több, egyre inkább valamennyi országra kiterjedő és szerves rendszerré formálódásának folyamata.

A gazdaság globalizálódása nem új folyamat. Hiábavaló erőfeszítés volna annak megállítására, elkerülésére törekedni. Ami új jelenségnek tekinthető, inkább a globalizáció folyamatának a felgyorsulása az elmúlt évtizedekben, mely minden korábrinál szélesebb körben tudatosult az emberekben.

A gazdasági globalizálódás folyamatának mindenkori motorja a technológia fejlődése, legfőbb „hordozója” pedig a nemzetközi tevékenységet folytató, külföldi beruházásokban megtestesülő tőke. Előrehaladása elsődlegesen a nemzetközi gazdasági kapcsolatok liberalizálódásának mértékétől, a világgazdaságba bekapcsolódó országok számától és bekapcsolódásuk mikéntjétől függ. A nemzeti gazdaságpolitikák autonómiája csökken a tényezők szabad áramlása miatt, felelősségük azonban nő a globalizáció következtében. Az önálló fiskális politikával szemben az adóverseny determinálja a bevételi és a kiadási oldalt egyaránt. Az önálló monetáris politikát alapul véve, a rögzített árfolyam, az önálló kamatpolitika és a liberalizált pénz-/tőkepiac követelményeinek együttes teljesülése nem lehetséges. A hatalmi struktúrákból kifolyólag önként vállalt alárendeltség jön létre az egyes országok esetében, csökken az autonómia (Európai Unió, IMF, Világbank, nemzetközi bankok) a számos megkötést és feltételt tartalmazó hitelek és a multilaterális kereskedelmi egyezmények (WTO) következtében.

Törekedni szükséges az egészséges gazdaságpolitika kialakítására és folytatására, a támadhatósági pontok minimalizálására. Egy adott ország gazdaságának optimális pozicionálása a radikálisan átalakuló termelési és szolgáltatási mezőkben, a technológiai és innovációs erőterben a globális piacok keretein belül kulcsfontosságú. Olyan szektorok, profilok, kutatások menedzselése, támogatása vált meghatározóvá, amelyek a világ élvonalát képviselik, így az adott ország jó értelemben vett kiemelkedő, megkülönböztető jegyeit reprezentálják.

A globalizáció másik következményeként fontos hangsúlyozni, hogy az egyes hierarchikus szintek (nemzetek, régiók, csoportok, család, egyének) közötti fejlettségbeli különbségek globálisan nem feltétlenül csökkennek. Egyre erőteljesebb mértékben figyelhető meg a gazdasági szférában a globalizáció és a valódi verseny konfliktusa.

A globalizáció hatalmi-gazdasági jellemzőkkel leírható folyamat. A globális erőter főbb szereplői nemzetközi intézményeken keresztül, az igényeiknek megfelelően egysegítik a gazdasági és politikai élet játékszabályait.

A globalizáció következtében változik a termelési tényezők szerepe, mindeközben átalakul a természeti erőforrások szerepe, s a vízé meghatározódik. Az erőforrások helyébe a környezeti értékeket előtérbe helyező termelés lép. Ezzel ellentétben a tőke szerepe nő, ugyanakkor a dekoncentrációs folyamatok a beruházások és a termelés finanszírozása terén jelentősek: a beszállítókra terhelt, egyúttal önállóságukat is biztosító önfinszírozás formájában.

A globalizáció felgyorsulása a kis- és középvállalatokat sem hagyja érintetlenül. A nemzetköziesedés különösen fontos szerepet játszik az olyan országok esetében,

mint Magyarország, amely kicsi és nyitott gazdaság. Jóllehet, Magyarország relatíve jól szerepel a külföldi működő tőke bevonása és az export GDP-hez viszonyított aránya szerint, viszont a kisebb méretű vállalatok esetében a különböző felmérések alacsony szintű nemzetköziesedést mutatnak. A magyarországi kis- és középvállalatok mintegy kétharmadának-háromnegyedének semmilyen külföldi kapcsolata nincsen sem az export, sem az import tekintetében. Pontosabban: a hazai vállalatoknak csak mintegy a negyede exportál, vagy tervezi a megalapítás utáni külpiacra lépést.

A kkv-szektor lehetőségei a globalizáció következtében kiszélesednek, mely a kis- és középvállalkozások nemzetközi kereskedelembe való aktívabb bekapcsolódásában, a vállalatok közötti vertikális és horizontális kapcsolatok kiszélesedésében nyilvánul meg. Azonban a globalizáció jelensége egyben fenyegetés is a vállalatok számára, amennyiben azok nem képesek, vagy nem akarnak megfelelni az új kihívásoknak. Míg korábban egy kisvállalat élvezhette a védett hazai piac előnyeit, addig ma aktív nemzetközi tevékenység nélkül is erősödő versennyel találja magát szembe. Megjelenik a globális tájékozódás igénye, a meglévő piacok ismerete mellett az erre ható folyamatokat is figyelemmel kell kísérni.

A FENNTARTHATÓSÁG FELTÉTELEI A MAGYAR FEJLŐDÉS TÜKRÉBEN

A növekedés és az egyensúly összefüggései

A költségvetési egyensúly érdekében a 2010-es évben jelentős fordulat következett be a magyar gazdaságpolitikában. A gazdaságpolitika fókuszát a pénzügyi egyensúlyra való törekvés és a nem konvencionális eszközök alkalmazása, intézkedések bevezetése adta. Sikerült az államadósság emelkedését megtörni, s a bankadó, válságadó, ágazati különadó bevezetése, valamint a fogyasztáscentrikusságra építő, teljesítményközpontú adórendszerre való áttérés egyaránt hozzájárultak az államháztartási egyensúly eléréséhez, mely a közteherviselés átrendeződését is magával hozta. A multinacionális vállalatok gazdasági erejükhöz mért közteherviselésbe való bevonása megtörtént.

Matolcsy György szerint a 2010. év utáni évtizedek fenntartható gazdasági modelljének feltételét a következő folyamatok és tények alapozzák meg: „A 2010 közepétől érvényesített új gazdaságpolitika egyszerre érte el a költségvetési hiány fenntartható és elfogadható szintjét – az uniós csatlakozás után ez a 3%-os GDP-arányos államháztartási deficit alatti érték –, a növekedés újraindítását, a külső adósság csökkentését és az államadósság növekedési trendjének megtörését, miközben folyamatosan javult a munkaerő-piaci egyensúly.”⁷

Ellenható tényezők

Elkapkodott privatizáció okozta károk

Magyarország tekintetében súlyos, máig megoldatlan problémát okozott a rendszerváltás utáni *elkapkodott privatizációs folyamat* következtében létrejött egészségtelen

gazdaságszerkezet és piaci viszonyrendszer. Jelentős károkat eredményezett, hogy az akkori gazdaságpolitika ahelyett, hogy a már rendszerváltás előtt kiépült vállalkozói kezdeményezésekre, kívánatos irányba mutató első jelekre épített volna, figyelmen kívül hagyta azokat. Elhibázott lépések sorozata következett, mely folyamat első állomását az állami vagyon átgondolatlan, gyors kiértékesítése adta. A gyenge hazai vállalkozói kör erősítése helyett az amúgy is erős külföldi multinacionális vállalatóriásokat részesítették előnyben, s az állami monopóliumok helyébe a külföldi magánmonopóliumokat léptették. Az állami vállalatok ellenpólusaként globális vállalati túlsúly alakult ki az egészséges, mikro-, kis- és középvállalati szerkezet helyett. Gyakorlatilag a magyar belső piacot globális erőteréből érkező szereplőknek adták át. Második súlyos hibaként a Bokros-csomag tekinthető. 1995-ben középpontba került az energiaszektor és a bankszektor privatizációja is.⁸ A gépipari és zöldmezős beruházások 1997-re jelentősen visszaestek, mely folyamat elemeit a még privatizálható, értékesíthető állami vagyon korlátozottsága, valamint a megnövekedett bérköltségek és hozzá kapcsolódó közteher-emelkedés adták. A gyors, nagy volumenű vállalateladási folyamat eredményeképpen alacsony árak és kiszolgáltatott pozíció feltételrendszerében adták el a gyárakat, üzemeket, piacokat, egész iparágakat. Minden alulértékelt volt megszerezhető, mely egyértelműen az elhibázott gazdaságpolitikai lépéssorozatokról és az IMF előírásainak kényszeréből adódott. Az új tulajdonosoknak az energiaszektorban 8%-os eszközarányos profitot garantáltak hosszú évekre szólóan. Erre az időszakra tehető a „duális gazdasági szerkezet” kialakulása és megerősödése. Harmadik elhibázott lépésnek a 2007–2008-as pénzügyi-gazdasági válságra adott válaszreakciók tekinthetők. A téves válságkezelés elnyújtotta a kilábalás folyamatát, s tovább halmozta az adósságtérhet. Nehezítette a válságból való kilábalás folyamatát, hogy a magyar gazdaságot legyengült, kiszolgáltatott állapotban érte a válság. Történelmi jelentőségű pozitív fordulatot a 2010-es év hozott.

A duális gazdaság, exportkoncentráció veszélyei

A gazdaság dualitását máig sem sikerült feloldani. A multinacionális vállalatok jelentős piaci erőfölénye, hazai beszállítói láncok további hiánya, a leszakadó mikro-, kis- és középvállalati kör egyenetlen fejlődési szintje évtizedek óta jelentős, és nehezen ledolgozható hátrányt, egyfajta többletputtonyt jelent Magyarország kis- és középvállalati szektorának versenyképessége szempontjából. A magyar gazdaság nemzetközi tőkeháttérrel rendelkező nagyvállalatai magas termelékenységgel és piaci dominanciával, erős versenyképességgel működnek, míg a mikro-, kis- és középvállalatok termelékenységüket és versenyképességüket tekintve elmaradnak a fejlett országok azonos méretkategóriába tartozó vállalataitól. A 2010-ben bekövetkezett gazdaságpolitikai fordulat és az ahhoz kapcsolódó új magyar modell célja a magyar gazdaság dualitásának felszámolása és a földrajzi értelemben vett dualitás mérséklése. A duális gazdasági szerkezet számos negatív hatást hordoz magában a vállalkozói kört tekintve: társadalmi igazságtalanságot, gazdasági értelemben vett alacsony hatékonyságot, s ebből következően gyenge társadalmi és gazdasági versenyképességet. A dualitás földrajzi értelemben is

megjelenik: a rendszerváltozás óta jelentősen fokozódott az országban északnyugati és délkeleti irányban tapasztalt, fejlődési értelemben vett különbség. A gazdaságpolitikai prioritások között szintén szerepel a földrajzi dualitással jellemezhető különbségek mérséklése.

Elvándorlás, strukturális munkaerő-problémák

Előregedő társadalom, népességfogyás, munkaerőhiány, kivándorlás, külföldi munkavállalás: napjainkban gyakran hallott kifejezések. Tulajdonképpen nem is telik el nap anélkül, hogy a fogalmakhoz kapcsolódó témák ne hangozzanak el a televízióban, rádióban, más információs csatornákon, internetes oldalakon, írott sajtóban. A mai felfokozott élettempó mellett aligha vitatható, hogy az évtizedekkel ezelőtti családmodell és értékrend jelentősen átalakult. S éppen a felfokozott élettempó következtében tudjuk ugyan, hogy létezik ez a problémakör, de ha nem érinti közvetlenül családi vagy baráti körünket, esetleg elsiklunk felette. Azonban az időtényező rendkívül fontos!

Magyarország és szinte minden európai ország küzd az előregedés problémájával, a társadalomra jellemző csökkenő gyerekszám, bizonyos hiányszakmák körének bővülésével. Az elhalasztott gyermekvállalás számos következménnyel jár az életkori sajátosságok tekintetében. Persze léteznek pozitív folyamatok is, mely kapcsán egyre szélesebb körben jelennek meg a felsőfokú képzésben való továbbtanulás iránti társadalmi igények. A munkaképes korú lakosság arányának csökkenése többek között a kivándorlásra, a Nyugat-Európában dolgozó nagyszámú fiatal akár átmeneti vagy tartós külföldi munkavállalására is visszavezethető. A kivándorlási helyzetről végzett felmérés adatai szerint 2014-ben 330 ezer magyar élt külföldön. A kivándorlás problematikájával legnagyobb arányban a kelet-európai országok küzdenek. A szomszédos országokhoz viszonyítva Magyarország lakosságarányos helyzete jobb, hiszen 2014-ben Lengyelországból 2,2 millió állampolgár vándorolt ki, míg Romániából 3,8 millió.

A kivándorlási problémát a népességfogyás tetézi. Magyarországon 3,5 ezrelékes a népességfogyás aránya. A migrációs egyenleg szintén rendkívüli jelentőséggel bír az elemzéseknél. A bevándorlók és kivándorlók mozgásának iránya évtizedek óta változatlan, keletről nyugatra áramlik a munkaerő. Magyarországon 1,3 ezrelék volt a migrációs egyenleg 2014-ben. Ausztria lakossága közel 9 ezrelékkal, míg Svédország és Németország lakossága 7 ezrelékkal gyarapodott.

A demográfiai és migrációs folyamatok alapján vont egyenleg megmutatja, hogy Magyarországon ma 2010-hez képest 2 százalékkal csökkent a munkaképes korú lakosság aránya. Az Európai Bizottság előrejelzése szerint 2020-ig 5,5 százalékkal, míg 2025-re 8,5 százalékkal csökken a munkaképes korú lakosság az európai térségben. A távolabbi kilátások még riasztóbbak, miszerint Magyarországon 2060-ra 23 százalékkal csökken a lakosságszám.

A munkaképes korú lakosság tekintetében kulcskérdés lesz a keleti tagállamok többségében, hogy sikerül-e az inaktív munkaerő jelentős részét visszaterelni a munka

világába. Fő probléma, hogy a munkavállalási hajlandóság rendkívül alacsony. Magyarország tekintetében a kelet-európai térséghez viszonyítva kedvezőbb a munkanélküliség arányának alakulása, melyben oroszánrésze van a 2010 óta tartó következetes, helyes irányt képviselő, újszerű, magyarországi sajátosságokra építő, egyedi, kifejezetten Magyarországra szabott, nemzeti érdekre alapozó, nemzetgazdasági versenyképességet fókuszba állító gazdaságpolitikának. Munkaalapú társadalmat épít a magyar kormány. A legtöbb kelet-európai ország a munkanélküliség alakulásának következtében nem érzékeli kellőképpen a kivándorlás munkaerőpiaci hatásait, mely később erősen visszaüt majd.

Magyarország és a térség munkaerőpiaca a következő évtizedben komoly átalakulás elé néz. Míg Magyarország uniós csatlakozását követő hét évig korlátozta Ausztria és Németország a keleti tagállamokból érkező munkavállalás lehetőségét, addig napjainkban éppen ellentétes folyamat bontakozik ki: Németország vezetése a munkaerőigény kielégítése érdekében támogatja a migrációt. Ez a törekvés azonban veszélyes folyamatot indít el, ugyanis nehezen lesz fékezhető a munkaerő-, tehát a migránsáradat Németországba, Unióba való özönlése a kívánatos mennyiségen felül. Tekintettel a migrációs tömeg származási országa lakosság számára, könnyen belátható, hogy nem európai mércével mérhető tömeget jelent. A Magyarország 2004-es uniós csatlakozását követő hét évig tartó derogáció fékezte a folyamatokat, majd a munkaerő-áramlás korlátozásának megszüntetése éppen felgyorsította azokat. Ezért szükségszerűen a külföldön munkát vállalni kívánó magyarok száma megnőtt. Nem tudjuk, hogy ez mennyire tartós, de a mai statisztikai adatok ismeretében a külföldön való munkavállalás csökkenése várható. A tekintetben is eredményt érhet el Németország, hogy társadalmát az érkező migránsok fiatalítják, hiszen Németország rendelkezik a legöregebb lakossággal a fejlett országok között, a maga 46,5 éves átlagéletkorával. A keleti tagállamokból érkező munkaerő-áramlás is hasonló hatású, mivel a Magyarországról kivándorlók 44 százaléka harminc évnél fiatalabb, míg 33 százaléka harminc és negyven év közötti. Tehát ezen korosztály esetében a legalacsonyabb a visszatérés valószínűsége, mivel családalapítás előtt állnak. További előnyt jelentenek a vallási és kulturális hasonlóságok a keleti tagállamokból érkező munkaerő tekintetében a nyugati tagállamok logikájában.

Kiemelendő, hogy vannak rejtett munkaerőpiaci tartalékaink: roma lakosság, közmunkaprogramban részt vevők, közigazgatás eltűzött létszáma (túlfoglalkoztatottság), azon vállalkozók, akik a napi túlélés reményében tartják fenn vállalkozásukat (a kényszervállalkozások évtizedes problematikája). A rejtett munkaerő-tartalék arányait tekintve, körülbelül 500 ezer fő tartozik ebbe a körbe. A munkaerőpiaci tartalékok átgondolt munkaerőpiaci politika esetén jelentősen hozzájárulhatnak az egészségesebb foglalkoztatási struktúra létrejöttéhez.

Magyarország szakemberhiánnyal küzd. Tipikus hiányszakmának tekinthetők: gépészmérnök, kereskedelmi eladó, fémipari szakmunkás, esztergályos, hegesztő, pék, irodai adminisztrátor, kamionsofőr, illetve az informatikus, mechatronikai végzettséget igénylő szakmák. Jelentősen megugrott a betöltetlen álláshelyek száma 2015-re a feldolgozóipar területén.

A nemzetközi gazdasági környezet negatív tendenciái (németországi problémák)

Hosszú lenne kifejteni azokat a folyamatokat, melyeket a kínai gazdaság lassulása (beleértve Délkelet-Ázsiát), a migrációs válság, valamint a klímaváltozás feszültsége okoz. Tekintsünk át egy kockázati tényezőt a német gazdaság esetében!

Németország Magyarország stratégiai fontosságú, kiemelkedő üzleti partnere, legfontosabb exportpartnere; foglalkoztatásban betöltött szerepe alapján, a külföldi háttérű vállalkozások tekintetében, 600 ezer munkavállaló dolgozik ezen vállalatoknál, míg ebből német háttérű vállalatoknál 250 ezer fő. Magyarországon a német tőkebefektetések 31,1 százaléka irányult a járműiparba 2012-ben. Németország az Európai Unió piacán is meghatározó szerepet tölt be. A kiépített infrastruktúra és vállalati környezet tekintetében Magyarország nemcsak német és bajor központokhoz viszonyított földrajzi közelségből adódó előnnyel rendelkezik, hanem kulturális közelségből adódó előnnyel is, hiszen elengedhetetlen, hogy a német vezetők megtalálják a hangot a helyi munkaerővel. Amennyiben a Németországba irányuló közvetett exportot tekintjük, az export aránya körülbelül kétharmadra tehető. Ami a német gazdaságban történik, az egészen biztosan hasonlóképpen érezteti hatását, kis időbeli késéssel, Magyarországon üzleti környezetében is. Magyarországot így valószínűleg erőteljesen érinteni fogják a kreált VW-botrány következményei. Mind a mai napig Magyarország úgy tekinthető autóiipari befektetőire, mint a legértékesebb portfólióra: VW-Audi, Mercedes, GM, Suzuki. A gyengélkedő európai autómárkák ebből a portfólióból kimaradtak, most azonban a jövőjük bizonytalanná vált. Bár a német befektetők jellegzetessége, hogy a kihívások mindig a legjobb megoldásra sarkallják őket. Az autóiiparban változások kezdődhetnek, ezek pedig az itteni autógyárak működését is befolyásolják majd. Válsággal járó radikális változásokat előidéző hatások között tartjuk számon a leépítéseket és elbocsátásokat. A válság pillanata még nem jött el, azonban a válság egészen biztosan magával hozza az igazságot. A népszerűtlen intézkedések kényszere nagy eséllyel forgalom-visszaeséssel is párosulni fog. Aggodalomra ad okot, hogy a gazdasági növekedés tekintetében milyen visszaeséssel járhat a válság kibontakozása. Az autóiipari konjunktúra jelentős méreteket öltött a 2015. évben. A mutatók rendkívül biztatóan alakultak. A súlyosbodó – egyébként túlbecsült – görög adósságválság ellenére is, európai értékesítési adatokat alapul véve, előző év azonos időszakához viszonyítva 14,6 százalékkal több autót talált gazdát. Ilyen mértékű növekedést 2009 óta nem produkált az autóiipar. Az európai autóiiparban a Volkswagen egyértelműen piacvezető volt – 867 000 darabszámú értékesítésével –, mely tendencia a meglepetésszerű emissziós botrány eredményeképpen megtörhet, melyet a legfrissebb előrejelzések is alátámasztanak. A visszaélés világviszonylatban mintegy 11 millió eladott autót érint, s nemcsak kész autókat, hanem a már legyártott, de még be nem épített motorokat is. A Volkswagen-csoport méretéből adódóan a jövőben valószínűsíthető piacipozícióvesztése átrendezheti a piaci erőviszonyokat. A Toyota ismét visszakerekülhet a vezető piaci pozícióba. Környezetbarát szemlélet erősödését és elterjedését segítheti a kirobbant VW-botrány. Az Unió területén 2015 első félévében 23 százalékkal több alternatív hajtású autót regisztráltak (főleg elektromos hajtású autókat). Magyarországon vonatko-

zásában, amennyiben a külső autópiacon kereslet csökken, az kedvezőtlenül befolyásolhatja az ország ipari kibocsátását és exportját egyaránt. Arra is érdemes gondolnunk, hogy a világ fogyasztói körében mekkora arányban jelenik meg a német autómárkák iránti bizalom megingása. Felvetődhet egy további kérdés is: mennyiben lesz indokolt vagy elkerülhetetlen az állami szerepvállalás és beavatkozás?

A TUDÁSGAZDASÁG, MINT A FENNTARTHATÓ NÖVEKEDÉS HORDOZÓJA

Az angolszász, európai és ázsiai felzárkózási modellek közös vonása, hogy három erőforrás játszik főszerepet a gazdasági növekedésben: a tudás bővülése, az új technológiák alkalmazása és a társadalmi tőke erősítése.⁹ A tudásgyarapítás, ismeretszerzés és tanulás élethosszig tartó folyamata lassan, fokozatosan beépül értékrendünkbe. A szemléletmód alapkövetelménye a minőségi oktatás lehetőségének megteremtése, kiépítése és fenntartása. Az új technológiák alkotása és alkalmazása a gazdasági növekedés egyik fontos forrásaként jelenik meg. Új technológiák alkalmazása szükséges mind a magánszférában, mind a közszférában, törekedni kell a minél szélesebb körben történő bevezetésre és alkalmazásra. A harmadik összetevő a társadalmi tőke, mely sokszínű módon jelenik meg mindennapjainkban akár az egyén, akár a közösség, tehát a társadalom szintjén. Egyének közösségben való harmonikus, bizalom alapuló együttműködése, önbizalom, közbizalom, erkölcsi normák elfogadása, optimista látásmód, egészséges értékrend, egymás tisztelete mind a társadalmi tőke részét képező fogalmak.

A tudás két forrását az oktatás és a kutatás-fejlesztés-innováció adják.¹⁰ Az oktatás klasszikus szintjei: közoktatás, szakképzés, középfokú képzés, felsőoktatás és felnőttképzés. Elengedhetetlen a tudás és a gazdaság összekapcsolása, a tudásnak és a képzésnek a gazdaság igényeivel összhangba hozása. Napjaink tudásvezérelt globális gazdaságában, a fenntartható növekedés biztosítására építő nemzetgazdaságnak a tudás létrehozásába (K+F), átadásába (oktatás), gazdasági hasznosítási lehetőségeibe (invenció innovációvá válhasson) megéri befektetni, mely különösen hosszú távon kiemelkedő eredményeket és fenntartható versenyképességet eredményezhet.

ÚJ KIHÍVÁSOK, VESZÉLYFORRÁSOK – EZEK TÜKRÉBEN MEGVÁLTOZHATNAK A FENNTARTHATÓSÁG FELTÉTELEI?

Szűkebb és tágabb földrajzi kiterjedésben vett nemzetközi, globális környezetünk jelentősen megváltozott.

– *Természeti erőforrások véges volta, egyenlőtlen elhelyezkedése:* A kőolaj-, nyersanyag- és élelmiszerár-robbanás, a vallási háborúk, a természeti kincsekért (víz, termőföld, energia, jó levegő, élelmiszer, lakhatási körülmények) folyó háborúk átrendezik világunkat. Ezek a jelek számos módon nyilvánulnak meg. Félő, hogy az új típusú válság visszafordíthatatlan folyamatokat generál. A migrációs válság s a terror általi fenyegetettség magas szintje erőteljesen befolyásolja jövőnket. A jövőben elérni kívánt gazda-

sági növekedés, a fejlettség szintjének emelése, nemzetgazdasági versenyképességünk összetevői mind veszélybe kerülhetnek.

– *Klímaváltozás:* A klímavédelem kérdésköre és kihívásai mérlegelésekor számos lehetőség is azonosítható. A magán- és közszféra számára egyaránt érdemes felelősséggel és perspektivikus látásmóddal megközelíteni a kihívásokra adható válaszokat azok gazdasági hasznossága miatt. A köztársasági elnök szavait idézve: „A klímavédelemben üzleti lehetőségek is vannak, ezek lehetősége bővíti a vállalkozások piacait.”¹¹ Szerinte Magyarország gazdasága is mutatja, hogy az energiefelhasználás csökkentésével és az üvegházhatás mérséklésével is érhető el gazdasági növekedés. A klímaváltozás folyamata a gazdasági ágazatok tekintetében átalakulásokat generál, melyek cselekvésre készítetik a gazdasági szereplőket. A kihívások akkor válhatnak lehetőségekké, ha megfelelő válaszokat adunk, s hosszú távra, gyakorlatilag egy emberöltőben nem mérhető időtávra tervezünk. Kulcskérdés a hatékony és eredményes válaszreakció érdekében, hogy a megújuló energiákra építő beruházások száma emelkedjék. Gyors és hosszú távra építő válaszreakciók szükségesek. Emiatt rendkívül fontos szerepe van az időtényezőnek. Mivel a klímaváltozás folyamata elkerülhetetlen, különféle stratégiákkal lehet alkalmazkodni hozzá.¹² A hatások erőteljesen jelentkeznek a mezőgazdaság területén. Előrejelzések szerint Magyarország átlaghőmérséklete a Föld átlaghőmérsékletének századvégig végbemenő 2 Celsius-fokos emelkedéséből adódóan nő, így gazdasági következményei tekintetében háromszázalékos nemzetivagyon-vesztéssel is lehetne számolni. A jövő generációi számára fenntartható környezetet kell teremtenünk.

Klímaváltozás problémakörében meghatározó a 2015-ös és 2016-os év. Fontos fordulópont előtt állunk, mely kapcsán többek között a 2015. decemberi párizsi klímacsúcs is előrelépést hozhat a megállapodások és a tényleges lépések, cselekvések tekintetében. Az eddigi klímaváltozás elleni küzdelemben elért eredmények körét tovább kell bővíteni.¹³

Vajon megvalósítható az alacsony szénkibocsátású világgazdaság? A globális kihívásokra globális válaszokat kell adni, mely összefogás nélkül nem lehetséges.

– *Reálkonvergencia hiánya*

Gazdaságpolitikai prioritásként kell kezelni a reálkonvergencia kérdéskörét. Magyarország és Ausztria viszonyrendszerében a munkaerő-áramlás erősen a felzárkózás ellen ható folyamat, tehát a fel nem zárkózást erősíti. A jól képzett munkaerő tudatosan és tervezett módon kiáramlik az országból, s mivel főleg a 20 és 30 év közötti, családalapítás előtt álló korosztály érintett elsődlegesen, nagy az esélye, hogy nem is tér vissza Magyarországra. Emiatt a felzárkózás esélye ellen ható tényezőként vehetjük számításba.

– *Túlfűtött fogyasztás*

A kedvező gazdálkodási feltételek és üzleti-gazdasági környezet jelentősen hozzájárul a fogyasztás növekedéséhez. Már-már szinte túlfűtött fogyasztás alakul ki. Az alacsony adószint, a kedvező feltételeket teremtő adórendszer, a jövedelemszint emelkedő tendenciája mind ez irányba hatnak. Egy bizonyos szinten felül azonban a fogyasztás már nem gyakorol növelő hatást a GDP alakulására. Eközben pedig ellent-

mondásként jelentkezik az, hogy a fogyasztók nagy része éppen az importtermékeket részesíti előnyben a hazai termékekkel szemben vásárlásai során.

FENNTARTHATÓ EGYENSÚLY?

Egyensúly tartósan, hosszú távon kizárólag javuló reálgazdasági paraméterek mellett tartható fenn. A növekvő termelékenység és a magasabb szintű, erősödő versenyképesség hosszú távon elengedhetetlen fontosságú. Magyarországnak is meg kell alkotni a sajátosan rá jellemző, gazdaságához, értékrendjéhez legjobban illeszkedő fejlődési utat és gazdaságpolitikát, mely irányában már jelentős eredményeket sikerült elérni. Kulcsfontosságú a reformok melletti kitartás, a teljesítményközpontúság fenntartása, valamint az uniós források helyes felhasználása. A fenntartható fejlődés környezeti fenntarthatósági dimenziói súlypontot alkotnak a klímaváltozás folyamatának kihívásaira adott eredményes és hatékony válaszadásban.

Jövönk a tét.

JEGYZETEK

- ¹ Lentner Csaba: *Közpénzügyek és államháztartástan*. Nemzeti Közszerződési és Tankönyv Kiadó, Budapest, 2013, 78. o.
- ² Matolcsy György: *Egyensúly és növekedés*. Kairosz Kiadó, Budapest, 2015, 621. o.
- ³ Lester R. Brown: *Building a sustainable society*. Worldwatch Institute Book, W.W. Norton, New York, 1981.
- ⁴ *Közös Jövönk Jelentés*. ENSZ Környezet és Fejlődés Világbizottsága, 1987.
- ⁵ Kofi Annan: *Fact Sheets*. Johannesburg Summit, UN Dept of Public Information, 2002. május.
- ⁶ Barbara Parker (1998) a globalizációnak nemcsak, bár elsősorban, a gazdasági forrásait és megnyilvánulásait elemzi (mint amilyen a globális vállalatok megjelenése, a világgazdaság szerkezetében, működésében és hatalmi viszonyaiban tapasztalt globális változások, a munka globalizálódása, a vállalatirányítást érő globális kihívások stb.), hanem a technológia, a kultúra, a politika és a természeti környezetet globalizálódását is.
- ⁷ Matolcsy, i. m. 166. o.
- ⁸ A Bokros-csomag prioritásai szerint a privatizációs bevételek maximalizálása volt a cél.
- ⁹ Matolcsy György – Cséfalvay Zoltán: *Megújított és szabadelvű szociális piacgazdaság Magyarországon*. Vitairat, 2008, 9. o.
- ¹⁰ Parragh László: *A tudást gazdaságközelivé kell tenni*. MTI, 2015.
- ¹¹ Áder János: Beszéd *A klímaváltozás gazdaságra gyakorolt hatásai* című konferencián, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 2015. szeptember 8.
- ¹² Parragh László: Beszéd *A klímaváltozás gazdaságra gyakorolt hatásai* című konferencián, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest, 2015. szeptember 8.
- ¹³ A világ két legnagyobb szén-dioxid-kibocsátója, Kína és USA megállapodást kötött az emisszió csökkentésére vonatkozóan, s hat európai olajipari társaság vállalta a szénadót. Kína idei, fosszilis tüzelőanyagok égetéséből származó szénkibocsátása alacsonyabb volt az előző évinél, s a világ fosszilis tüzelőanyagok kezeléséből származó globális szénkibocsátása a világgazdaság növekedése ellenére nem nőtt. Kína megújuló szél-, nap- és vízenergia-felhasználása nőtt, s a technológia is kedvezőbb áron vált hozzáférhetővé. Németország áramtermelése mára 27%-ban megújuló energiaforrásokból származik, mely 10 évvel ezelőtt még mindössze 9%-ot tett ki.